

LGD „Blisko Krakowa” jako forma przedsiębiorczości i jej społeczne znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich

The LAG “Blisko Krakowa” as a form of entrepreneurship, and its social significance for the development of rural areas

Wioletta Knapik, Jacek Puchała, Barbara Kiełbasa

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Streszczenie. W artykule podjęto problematykę przedsiębiorczości w jej szczególnym wymiarze – przedsiębiorczości społecznej – na przykładzie lokalnej grupy działania „Blisko Krakowa”. Na podstawie analizy materiałów źródłowych oraz wywiadów pogłębianych przeprowadzonych z przedstawicielami władz z obszaru objętego działalnością tej LGD (gminy: Czernichów, Skawina, Mogilany i Świątniki Górne) oceniono podejmowane przez nią przedsięwzięcia, koncentrując się na projektach skierowanych do dzieci i młodzieży. Badana LGD działa na terenach wiejskich, które z racji położenia w bezpośrednim sąsiedztwie aglomeracji krakowskiej cechują się dodatnim saldem migracji. Chcąc przeciwdziałać zmianie charakteru tych wsi, lokalne władze oraz instytucje, takie jak np. LGD „Blisko Krakowa”, powinny dołożyć wszelkich starań, aby młode pokolenie zakorzeniło się w nowej społeczności, przejmując dziedzictwo kulturowe zamieszkiwanego obszaru. Z analizy materiału badawczego wynika, że LGD „Blisko Krakowa” sprostała temu zadaniu.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie • przedsiębiorczość • Leader • LGD „Blisko Krakowa”

Abstract. The paper addresses the issue of entrepreneurship, considering its particular dimension, i.e. social entrepreneurship, using the local action group “Blisko Krakowa” as an example. An assessment of the projects undertaken by the LAG in question was based on an analysis of the source materials and in-depth interviews conducted with the representatives of local authorities in the area covered by the LAG (districts: Czernichów, Skawina, Mogilany, and Świątniki Górne), and focused on the projects aimed at children and youth. The LAG “Blisko Krakowa” operates in rural areas which are located in the immediate vicinity of the Krakow agglomeration, and thus have a positive net migration rate. To counteract the change in the nature of those villages, the local authorities and institutions, such as the LAG “Blisko Krakowa”, should make every effort to ensure that the younger generation takes root in the new community, and assimilates the cultural

heritage of the area it inhabits. The results of the research show that the LAG "Blisko Krakowa" has succeeded in this task.

Keywords: rural areas • entrepreneurship • Leader • LAG "Blisko Krakowa"

Wstęp

Przedsiębiorczość jako działalność innowacyjna, zrywająca z utartymi schematami i wzorami, wnosi nową jakość do życia społeczno-gospodarczego i przyczynia się do jego rozwoju. Podążanie znanymi, utartymi szlakami oraz obawa przed podejmowaniem nowych wyzwań nie generuje nowych działań, które finalnie służyłyby jednostkom i społeczeństwu, w konsekwencji podnosząc szeroko rozumianą jakość życia. Współczesne społeczeństwo ustawicznie się zmienia, co zmusza do poszukiwania nowych rozwiązań. Przedsiębiorczość społeczna jako taka poszerza działalność jednostek i podmiotów o przedsięwzięcia służące grupom społecznym, społecznościom lokalnym bądź całym społeczeństwom. Jednym z przykładów takiej przedsiębiorczości są lokalne grupy działania (LGD), które stanowią oddolną inicjatywę mieszkańców danego regionu, łączącą przedstawicieli sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego. LGD funkcjonują na obszarach wiejskich; korzystając ze wsparcia finansowego Unii Europejskiej, realizują idee przedsiębiorczości na wsi.

Specyfika obszarów wiejskich stanowi duże wyzwanie dla przedsiębiorczych jednostek, które chcą czynnie się włączyć w życie wsi celem rozwiązywania problemów społecznych, podnoszenia jakości życia, kultywowania tradycji, promowania lokalnych produktów czy wspierania rozwoju społeczno-gospodarczego w inny sposób. Wieś staje się coraz atrakcyjniejszym miejscem zamieszkania, ale dotyczy to głównie obszarów podmiejskich, zwłaszcza położonych w pobliżu dużych aglomeracji. Nie oznacza to jednak, że zurbanizowane obszary wiejskie można pozostawić samym sobie. Migracje ludności z miasta do pobliskich wsi stawiają przed władzami lokalnymi nowe wyzwania. Szczególnego wsparcia wymagają dwie grupy społeczne: dzieci i młodzież. Ważne jest budowanie tożsamości związanej z nowym miejscem zamieszkania, włączanie młodych w życie lokalnej społeczności oraz wzbudzanie w nich świadomości wspólnoty z miejscem i z ludźmi je zamieszkującymi.

Celem pracy było określenie wpływu projektów podejmowanych przez lokalną grupę działania „Blisko Krakowa” (powstała w 2006 r.) na jakość życia mieszkańców kilku podkrakowskich gmin, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży. Badano także, jaką wartość dodaną w sensie korzyści społecznych przynosi działalność tej LGD. W pracy skupiono się na projektach skierowanych do młodych mieszkańców jako ostatecznych beneficjentów wdrożonych projektów.

Do szczegółowej analizy przyjęto dwa zagadnienia:

- 1) efektywność projektów zrealizowanych na obszarze LGD „Blisko Krakowa” w opinii wójtów i burmistrzów,
- 2) znaczenie realizowanych projektów dla podniesienia jakości życia dzieci i młodzieży na badanym obszarze.

Materiał i metody

Obszarem badań były gminy, które swym zasięgiem obejmuje LGD „Blisko Krakowa”: Czernichów, Skawina, Mogilany i Świątyniki Górne, znajdujące się w strefie oddziaływania miasta Kraków (ryc. 1).

Ryc. 1. Lokalizacja obszaru działania LGD „Blisko Krakowa” (gminy: Czernichów, Skawina, Mogilany, Świątyniki Górne)

Fig. 1. Location of the area of operation of the LAG “Blisko Krakowa” (districts: Czernichów, Skawina, Mogilany, Świątyniki Górne)

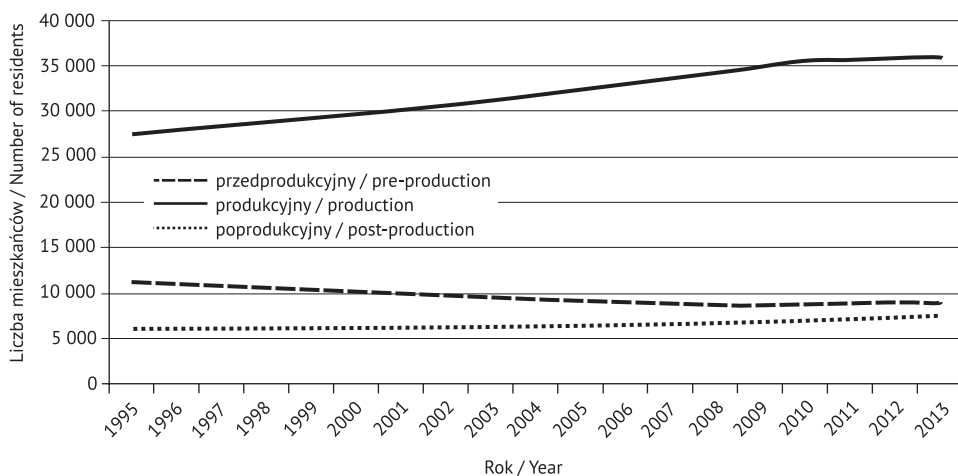
Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem nakładki na Excel firmy Sagra

Source: Authors' work using an Excel overlay produced by Sagra

Główne źródło informacji pierwotnych stanowiły badania z użyciem metody wywiadu pogłębionego. Wywiady przeprowadzono z czterema wójtami i burmistrzami na terenie funkcjonowania LGD „Blisko Krakowa”. Respondenci ocenili wpływ zrealizowanych projektów m.in. na rozwój funkcji turystycznej, aktywizację społeczną, zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz pobudzanie przedsiębiorczości. Do analizy funkcjonowania LGD zastosowano także metodę obserwacji uczestniczącej, która polegała na udziale w realizacji projektu pt. „Skarby blisko Krakowa”. Wykorzystano również metodę *desk research*, opierającą się na analizie dokumentów pozyskanych od LGD „Blisko Krakowa”. Ponadto przeprowadzono analizę danych statystyki publicznej oraz bazy projektów wykonywanych na obszarze badanej LGD w ramach realizacji lokalnej strategii rozwoju.

Wybór tematu badań miał związek z istotnym znaczeniem jakości życia młodego pokolenia dla polityki zarządzania obszarem, do rozwoju którego przyczynia się każda lokalna grupa działania. Na terenie objętym zasięgiem LGD „Blisko Krakowa” z roku na rok przybywa osób w wieku produkcyjnym, w tym rodzin z dziećmi. Dynamicznie rozwija się tu budownictwo mieszkaniowe ze względu na migracje ludzi z centrum Krakowa na jego obrzeża i do okolicznych miejscowości. LGD „Blisko Krakowa” dostrzega ten trend i stara się reagować na potrzeby nowych mieszkańców, zwłaszcza dzieci i młodzieży.

Coraz większym wyzwaniem, również ekonomicznym, staje się w Polsce starzenie się społeczeństwa. Nie dotyczy to jednak podkrakowskich gmin, na terenie których funkcjonuje badana LGD. Obszar ten cechuje dodatnie saldo migracji i wzrost udziału osób w wieku produkcyjnym (ryc. 2).

Ryc. 2. Liczba mieszkańców obszarów wiejskich w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w gminach Czernichów, Skawina, Mogilany i Świątniki Górne w latach 1995–2013

Fig. 2. Number of rural residents at pre-production, production, and post-production age in the Czernichów, Skawina, Mogilany, and Świątniki Górne districts in the years 1995–2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego
Source: Authors' study based on the data from the Central Statistical Office of Poland

Charakterystyka przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość jest jednym z głównych stymulatorów rozwoju społeczno-gospodarczego, działania przedsiębiorcze pobudzają bowiem aktywność lokalnych społeczności i uwalniają ich endogeniczny kapitał. Rozumienie i definiowanie terminów 'przedsiębiorca' i 'przedsiębiorczość' nieco się różni w zależności od dyscypliny naukowej. W klasycznym, ekonomicznym ujęciu przedsiębiorczość to „Podstawowy

bodziec, który uruchamia i podtrzymuje ruch kapitalistycznej maszyny, wychodzi od nowych dóbr konsumpcyjnych, nowych rynków, nowych form przemysłowej organizacji, tworzonych przez kapitalistyczne przedsiębiorstwo” (Schumpeter, 2009, s. 262). Z kolei socjologowie „definiują przedsiębiorcę jako twórczego innowatora w dziedzinie przedsiębiorczości, w odróżnieniu od typowego właściciela firmy, kapitalisty czy zawodowego menedżera, którzy częściej dostosowują się do ustalonych procedur i zadań. (...). Teorie zachowań przedsiębiorczych uwzględniają takie elementy, jak cechy osobowości, pochodzenie społeczne, »artystyczne« lub »rzemieślnicze« podejście do pracy, źródła kapitału, środowisko ekonomiczne oraz charakter instytucji” (Marshall, 2008, s. 262).

W społeczeństwie postindustrialnym odchodzi się od postrzegania przedsiębiorczości jako źródła rozwoju kapitalistycznej gospodarki, osadzając to pojęcie w kategoriach zachowań i działań przedsiębiorczych, które bywają utożsamiane z innowacyjnymi.

Według Martina i Osberga (2007, s. 33), przedsiębiorcę cechuje kreatywność i innowacyjność oraz odwaga i determinacja w poszukiwaniu nowych metod, czasem radykalnie odbiegających od dotychczas stosowanych. Przedsiębiorca nie koncentruje się na wprowadzaniu drobnych usprawnień czy modyfikacji istniejących rozwiązań; jego celem jest szukanie zupełnie nowych sposobów na radzenie sobie z konkretnym problemem. Zatem, jak zauważa Drucker (1992, s. 54), „...przedsiębiorca zawsze poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję...”.

W ostatnich dziesięcioleciach przedsiębiorczość często bywała łączona z działaniem na rzecz konkretnego środowiska społecznego, grup społecznych (stąd jej nazwa ‘przedsiębiorczość społeczna’), stymulowanym koniecznością zaspokojenia potrzeb danego środowiska lokalnego. Przedsiębiorca stara się w takie działanie włączyć różne podmioty (jednostki, grupy, organizacje, instytucje) i współpracować z nimi na rzecz rozwiązywania problemów społecznych. Przedsiębiorca społeczny nie osiągnie sukcesu, jeśli do swoich innowacyjnych pomysłów, rozwiązań czy idei nie włączy innych ludzi. Kreowanie przedsiębiorczości na bazie poszerzania kręgu ludzi wdrażających te pomysły w życie i wzbogacających je o własną wiedzę i doświadczenia przesądza o sukcesie przedsięwzięcia, a zwiększenie profitów dzięki efektowi synergii przynosi korzyść społeczną. Należy podkreślić, że przedsiębiorczość społeczna ma różny wymiar i zasięg działania. „Przedsiębiorcy społeczni wyznaczają sobie taki cel, o którym organizacje *non-profit* nawet nie śnią – chcą oni nie tylko służyć społeczności lokalnej czy tworzyć sieć krajową, ale także wprowadzać trwałe zmiany w zachowaniach całego narodu lub nawet całego świata, tak aby podnosić jakość życia milionów ludzi” (Kramer, 2005, s. 6). W przedsiębiorczości społecznej istotne są nie tyle zmiany, ile jednostki będące podmiotem i sprawcą tych zmian (Light, 2006, s. 47–48).

Przedsiębiorczość wiąże się również z gotowością ponoszenia ryzyka oraz doświadczania różnego rodzaju kryzysów (kryzysu więzi społecznych, kryzysu zaufania, kryzysu gospodarczego itd.). Kryzys, w perspektywie przedsiębiorczości, staje się szansą dla ludzi, którzy nie tylko mają wyjątkowe predyspozycje i umiejętności, ale także dysponują kapitałem. Sytuacje ekstremalne są czymś naturalnym dla ludzi przedsiębiorczych, a dzięki ich aktywności zyskują inni (Kampka, 2010, s. 25).

Z badań przeprowadzonych w 2010 r. na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Łodzi wynika, że przedsiębiorczość jako cecha jednostki nie jest uwarunkowana tylko socjalizacją (tj. cechami społeczno-kulturowymi), ale w dużym stopniu wynika z psychologicznych cech tej jednostki. W praktyce oznacza to, że nie każdy może prowadzić przedsiębiorstwo, a sama nauka i praktyka, bez uwzględnienia predyspozycji psychologicznych, mogą nie wystarczyć (Mularska-Kucharek, 2012, s. 73, 211).

Zarys przedsiębiorczości na wsi

Zarówno przedsiębiorczość rozumiana ogólnie, jak i przedsiębiorczość społeczna mają różny charakter w zależności od środowiska (miasto – wieś). Różnice dotyczą motywacji przedsiębiorców, stosowanych przez nich sposobów rozwiązywania problemów oraz środków wykorzystywanych do realizacji celów.

Ostrowski (1999) wyróżnił następujące formy przedsiębiorczości występujące na obszarach wiejskich: zarejestrowana działalność gospodarcza; niezarejestrowana działalność gospodarcza; rodzinna działalność gospodarcza; przedsiębiorcza działalność umożliwiająca powstawanie nowych miejsc pracy; działalność gospodarcza w mieście i na wsi; działalność obejmująca usługi sąsiedzkie.

Charakter przedsiębiorczości determinują również procesy demograficzne, ruralizacja miast, kierunki migracji wewnętrznych, rozrastanie się obszarów metropolitarnych. Już w połowie lat 90. XX wieku, u progu transformacji ustrojowej w Polsce, zauważono, że „Traci na znaczeniu miasto jako rynek pracy, a coraz większy odsetek zamieszkujących na wsi jest zatrudnionych na miejscu lub w najbliższej okolicy. Przesuwanie się zarobkowania mieszkańców wsi do środowiska, w którym mieszkają, ma uzasadnienie społeczne, socjologiczne, a przede wszystkim ekonomiczne” (Zegar, 1997, s. 16–17).

Przedsiębiorczość jako cecha oraz przejaw innowacyjności jest uwarunkowana przede wszystkim kulturą i historią danego społeczeństwa. Podstawową przeszkodą dla powstawania i rozprzestrzeniania przedsiębiorczości społecznej w naszym kraju stanowi mentalność Polaków, którą doskonale obrazuje pewien przykład opisany w książce *Przedsiębiorczość społeczna. Teoria i praktyka* Praszkiere i Nowaka (2012, s. 7). Mianowicie, u progu transformacji ustrojowej, na zaproszenie kooperatywy austriackich farmerów, grupa polskich rolników udała się za granicę, aby przyjrzeć się nowoczesnym sposobom gospodarowania opartym na współpracy. Efekty takiego współdziałania były imponujące, dlatego polscy rolnicy postanowili skopiować austriacki pomysł – dzięki utworzeniu spółdzielni mogliby pozbyć się nieefektywnych narzędzi i zastąpić je nowocześniejszymi, ponadto taka forma gospodarowania przyczyniłaby się do skrócenia łańcucha żywnościowego poprzez eliminację różnych pośredników. Zderzenie z rodzimą rzeczywistością zweryfikowało uprzednie plany. Okazało się, że współpraca gospodarzy pochodzących z różnych wsi jest niemożliwa ze względu na podejrzliwość i brak zaufania w gronie mających ze sobą kooperować rolników. Skupienie się na potencjalnych problemach, stratach i nieuzasadnionych profitach, które mieliby osiągnąć inni, spowodowało, że wizja realnych korzyści (co wynikało z austriackiego przykładu) została przesłonięta przez mnożące się przeszkody.

Na pytanie, jak prezentuje się przedsiębiorczość na wsi w ostatnich latach, pozwalają odpowiedzieć badania ilościowe (570 wywiadów kwestionariuszowych PAPI¹, przeprowadzonych z przedsiębiorcami z firm mikro, małych i średnich oraz właścicielami gospodarstw rolnych prowadzącymi działalność pozarolniczą na terenach wiejskich wszystkich 16 regionów kraju), a także wywiady pogłębione z przedstawicielami instytucji otoczenia biznesu (firm szkoleniowych, finansowych, informacyjnych, doradczych itp.). Obraz przedsiębiorcy i przedsiębiorczości na wsi przedstawia się następująco:

- 1) Aktywność gospodarcza na wsi jest słabsza niż w miastach, od kilku lat dają się jednak zauważyć pozytywne trendy w zakresie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;
- 2) Przedsiębiorcy reprezentują średni przedział wiekowy (50–59 lat), a ok. 25% z nich to kobiety;
- 3) Zaznacza się tendencja wzrostowa w zakresie liczby przedsiębiorców z wyższym wykształceniem;
- 4) Przeważają mikroprzedsiębiorstwa wieloosobowe i jednoosobowe;
- 5) Przedsiębiorcy rzadko korzystają z usług instytucji otoczenia biznesu (ok. 20%);
- 6) Przedsiębiorców cechuje mała mobilność, niechęć wobec podnoszenia kwalifikacji zawodowych oraz opór wobec zmian;
- 7) Większość przedsiębiorców ograniczyła się tylko do jednego programu w ramach pozyskiwania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych (głównie były to następujące programy: PROW 2007–2013, Regionalne Programy Operacyjne i PO Kapitał Ludzki).

Rozwój przedsiębiorczości na wsi utrudniają takie bariery, jak: skomplikowany system podatkowy; wadliwe przepisy prawne oraz ich nadmiar, a z drugiej strony – brak przepisów legislacyjnych sprzyjających przedsiębiorcom prowadzącym działalność na obszarach wiejskich; nadmierna biurokracja; przewaga konkurowania nad współpracą, wynikająca z mentalności, jak również z braku świadomości potencjalnych korzyści (*Raport badawczy...*, 2014). Tych barier, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, jest więcej, ale najważniejszą przeszkodą w rozwoju przedsiębiorczości wydają się uwarunkowania instytucjonalne (np. podatki, ubezpieczenia społeczne), bezpośrednio wpływające na wysokość osiąganych zysków. Niedobory w zakresie infrastruktury technicznej również utrudniają podjęcie decyzji o uruchomieniu własnego biznesu. Mając jednak świadomość istnienia barier, można przygotować się na stwarzaną przez nie sytuację i wypracować własną strategię. Znacznie poważniejszą przeszkodą w rozwijaniu inicjatyw gospodarczych na wsi jest brak dostatecznej wiedzy oraz nieuświadamianie sobie istnienia pewnych ograniczeń, co sprawia, że przedsiębiorcy nie mogą przygotować się na występowanie konkretnych utrudnień związanych z prowadzeniem prywatnego interesu (Groszkowski, 2013, s. 34).

Poziom przedsiębiorczości wiejskiej ma związek ze stopniem urbanizacji obszarów wiejskich. Tereny położone w pobliżu dużych ośrodków miejskich i aglomeracji odznaczają się wysoką dynamiką w zakresie podejmowania działalności gospodarczej na wsi.

---

¹ Wywiady bezpośrednie, zwane PAPI od angielskiej nazwy *Paper and Pencil Interview*.

Gminy typowo rolnicze, ale również te o charakterze turystycznym i rekreacyjnym, cechują się wolniejszym tempem rozwoju gospodarczego (*Raport diagnostyczny...*, 2014).

Miarą potencjału przedsiębiorczości jest aktywność społeczna, zwłaszcza ludzi młodych, których postawy jeszcze się kształtują. Istnieje zależność między siłą więzi łączących jednostki oraz stopniem ich lokalnej tożsamości a skłonnością do podejmowania pracy społecznej na rzecz swej małej ojczyzny. Zależność taką potwierdzają badania przeprowadzone w 2009 r. wśród maturzystów jednego z liceów ogólnokształcących w Opocznie, z których aż 61,8% zadeklarowało przynależność do różnych organizacji i stowarzyszeń, przy czym najwięcej (14,7%) – do Ochotniczej Straży Pożarnej (Jurek, 2014, s. 57, 67–68).

Zakorzenie w lokalnej społeczności powoduje, że jednostka, czując się jej członkiem, będzie dążyła do wzmacniania wzajemnych więzi w obrębie wspólnoty. Wymiar i siła takich działań w dużej mierze zależą od reakcji otoczenia na podejmowane przez jednostkę próby integracji i zacieśniania więzi z członkami lokalnej społeczności. Zderzenie się wzajemnych oczekiwań uwalnia potencjał zarówno jednostek, jak i grupy, co sprzyja przedsiębiorczości, czyli podejmowaniu działań, które służą kreowaniu oraz zaspokajaniu własnych i cudzych potrzeb. W tym rozumieniu przedsiębiorczość jest czynnikiem więziotwórczym, a u jej podłoża leży kultura stająca się osnową dla budowania wspólnej tożsamości. „Pozbawienie ludzi wspólnotowej tożsamości – *my/ja*, opartej na wspólnej kulturze, otwiera pole dla totalitaryzmu indywidualistycznego i kolektywistycznego. Zbiorowość jednostek, która nie jest połączona wspólnotową więzią, nie będzie przyjmować wspólnej postawy *my...*” (Rosół, 2014, s. 20).

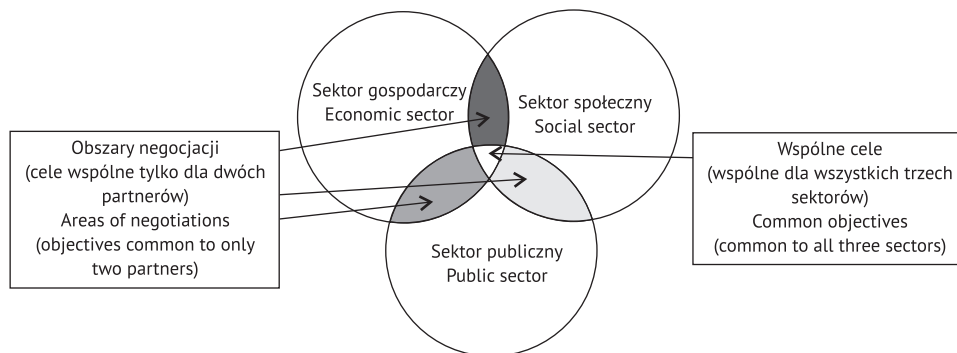
Lokalne grupy działania (LGD) na tle programu Leader jako przejaw przedsiębiorczości na wsi

Leader to akronim francuskiej nazwy jednego z programów unijnych wdrażanych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) – brzmi ona „Liaison entre actions de développement de l'économie rurale”, co oznacza „powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich” (www.prow.sbr.pl).

Program Leader jest oddolnym, partnerskim podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez lokalne grupy działania (LGD) w ramach opracowanej przez społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju (LSR). Ma on umożliwić prowadzenie innowacyjnych projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe i historyczne. Bezpośredni i najważniejszy cel programu stanowi budowanie kapitału społecznego na wsi poprzez aktywizację mieszkańców oraz przyczynianie się do tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich. Cel ten jest osiągany m.in. poprzez tworzenie lokalnych grup działania, czyli partnerstwa obejmującego przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego (www.prow.sbr.pl), co pokazano na rycinie 3.

W ramach programu Leader wspierane są działania mające na celu poszerzenie wiedzy oraz podniesienie umiejętności i kwalifikacji osób zamierzających rozpocząć działalność dodatkową (obok rolniczej), jak również osób odchodzących z rolnictwa. Program finansuje także projekty związane z udostępnianiem kulturowych, przyrodniczych i turystycznych zasobów obszarów wiejskich (www.prow.sbr.pl).

Ryc. 3. Współpraca trzech sektorów stanowiąca podstawę dla lokalnych grup działania
Fig. 3. Cooperation of three sectors forming the base for local action groups

Źródło: Opracowanie własne
Source: Authors' study

Aby można było wykonywać zadania w ramach programu Leader, należy przede wszystkim odpowiednio przygotować lokalną strategię rozwoju. W procesie przygotowywania strategii bardzo duże znaczenie ma analiza obszaru LGD, w tym analiza SWOT. Istotne jest zidentyfikowanie mocnych stron, aby je jak najlepiej wykorzystać, oraz wskazanie słabych stron i opracowanie sposobów ich minimalizowania. Na etapie analiz ważne jest również opracowanie drzewa problemów i powiązanego z nim drzewa celów jako skutecznych narzędzi identyfikacji problemów i określania celów LSR. Wykorzystując te narzędzia, można sformułować cel ogólny i cele szczegółowe, których realizacja powinna doprowadzić do usunięcia lub zminimalizowania przyczyn kluczowych problemów występujących na danym obszarze.

Złożoność budowania wspólnej strategii przez trzy sektory wynika z konieczności pogodzenia rozbieżnych interesów i uświadomienia członkom wspólnoty celów rozwoju lokalnego. Jest to niezbędne ze względu na różne oczekiwania uczestników. Zarówno proces uzgadniania celów, jak i realizacji opracowanej strategii rozwoju wymaga odpowiedniego podejścia strategicznego do komunikacji wewnątrz i na zewnątrz organizacji. Cele przedstawicieli sektora prywatnego są inne niż cele sektora publicznego i pozarządowego, czasem nawet rozbieżne. Bardzo często sektor prywatny nie jest zainteresowany włączeniem się w partnerstwo. W związku z tym pojawia się pytanie, w jaki sposób uaktywnić wszystkie trzy sektory, a także jak znaleźć wspólne dla nich cele.

Współpraca trzech sektorów polega przede wszystkim na realizacji tzw. małych projektów, finansowanych z funduszy programu Leader. Projekty te w szczególności dotyczą takich dziedzin, jak (www.prow.sbr.pl):

- organizacja szkoleń dla mieszkańców wsi,
- promocja i rozwój twórczości lokalnej i artystycznej,
- rozwój turystyki i agroturystyki,
- tworzenie, rozwój, przetwarzanie i wprowadzanie na rynek produktów i usług bazujących na lokalnych zasobach,

- organizacja imprez kulturalnych i sportowych,
- zakup urządzeń i sprzętu (np. komputerów) i udostępnianie ich społeczności wiejskiej,
- renowacja i zabezpieczanie kapliczek i pomników przyrody,
- odnawianie elewacji prywatnych budynków położonych w tzw. centrum wsi,
- zakup strojów i eksponatów dla zespołów artystycznych, zespołów folklorystycznych i innych, które kultywują miejscowe tradycje i zwyczaje,
- utrzymywanie i kultywowanie tradycyjnych zawodów i rzemiosła,
- budowa lub odbudowa małej infrastruktury turystycznej, np. punktów widokowych, miejsc wypoczynkowych i biwakowych, tras narciarskich i biegowych, tras rowerowych itp.,
- wyposażanie wiejskich świetlic lub ich remont.

Jak wspomniano wcześniej, lokalne grupy działania powstałe na bazie partnerstwa przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego służą realizacji celów w ramach programu Leader. LGD stanowią jedną z form przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz pełnią istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym tych obszarów. Są ogniwem łączącym pozostałe inicjatywy przedsiębiorcze z różnymi formami pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych. LGD stymulują proces zawiązywania się endogenicznych inicjatyw rolników oraz lokalnych społeczności (przedsiębiorczość rolna „początkowa”). Interesariusze, włączając się w organizację różnych przedsięwzięć, przyczyniają się do wzrostu zaawansowania przedsiębiorczości (przedsiębiorczość rolna „zaawansowana”). Co więcej, zaangażowane podmioty mobilizują pozostałych uczestników rynku do kreowania nowych form produkcji i usług (Greta i Tomczak-Woźniak, 2013, s. 94).

Wnioski z badań (typu *case study*) obejmujących wybrane LGD działające na terenie województwa małopolskiego posłużyły do sporządzenia następującej klasyfikacji działań aktywizujących LGD pod kątem zaangażowania poszczególnych podmiotów (Knapik, 2015, s. 101–103):

- 1) działania indywidualne – jednostki podejmują aktywność dotyczącą danego obszaru życia kulturowego, społecznego czy gospodarczego lub koncentrują się na połączeniu kilku działań; taki charakter mają inicjatywy z zakresu dziedzictwa kulturowego realizowane wspólnie z przedstawicielem biznesu (np. indywidualna twórczość rękodzielnicza, która może być wspierana przez drobne przedsiębiorstwa),
- 2) działania zespołowe – działania grupowe jednorodowe lub łączące kilku interesariuszy (np. producentów i przetwórców lokalnych produktów ekologicznych),
- 3) działania indywidualno-zespołowe – jednostka podejmuje współpracę z grupą,
- 4) działania kooperacyjne zespołowe – współdziałanie różnych grup w celu osiągnięcia korzyści własnych poszczególnych grup, korzyści zespołowych lub korzyści ogólnospołecznych (np. promocja produktu regionalnego w ramach jednej lokalnej grupy działania lub w połączeniu z innymi podmiotami na szczeblu ponadregionalnym albo promocja o zasięgu krajowym),

- 5) działania kooperacyjne zespołowo-indywidualne – jednostka współpracuje z grupą na rzecz realizacji różnych celów – indywidualnych, grupowych lub ogólnych (np. włączanie się poszczególnych jednostek w działania podejmowane przez grupy producentów).

Lokalne grupy działania w aspekcie sieci społecznych

Lokalne grupy działania stanowią klasyczny przykład sieci społecznych (ang. *social networks*). Grono osób bezpośrednio powiązanych między sobą w ramach podjętych działań i wyznaczonych celów, planując przedsięwzięcia o charakterze strategicznym, poszerza swój krąg o kolejne jednostki, które zostają wchłonięte przez tę strukturę.

Jak zauważa Gilchrist (2014, s. 239), „Networkingowe podejście do pracy nad rozwojem społeczności otwiera dostęp i zapewnia szlaki komunikacyjne wiodące przez krajobraz społeczeństwa, wykorzystując osobiste przyzwyczajenia, lokalne zwyczaje i władzę instytucjonalną w celu poprawy jakości życia w społecznościach oraz stworzenia mechanizmów zbiorowego empowermentu”.

Potęę i znaczenie interpersonalnych połączeń we współczesnym świecie zależnym od sieci kontaktów wirtualnych uzmysławia nam konstatacja (Christakis i Fowler, 2011, s. 291–292): „Wielkie wyzwanie XXI wieku – zrozumienie, jak to się dzieje, że cała ludzkość jest większa niż suma jej części składowych – dopiero się rozpoczyna (...), że aby poznać siebie, trzeba najpierw zrozumieć, w jaki sposób – i dlaczego – jesteśmy wszyscy ze sobą połączeni”.

Castells (2008) w swojej pracy *Społeczeństwo sieci* porusza fenomen powiązań społecznych generowanych za pośrednictwem Internetu. Wprawdzie kwestia siły i trwałości więzi społecznych jednostek pozostających w wirtualnych koneksjach pozostaje dyskusyjna, jednak bezsporna wydaje się korzyść płynąca z budowania trwałych relacji powstających z połączenia kontaktów bezpośrednich *face-to-face* z kontaktami pośrednimi *on-line*, stanowiącymi kontynuację oraz uzupełnienie komunikacji „twarzą w twarz” jako podstawy istniejących stosunków interpersonalnych. W dobie kryzysu więzi społecznych formy komunikacji stosowane przez LGD stwarzają szanse na nawiązywanie względnie trwałych relacji, gdyż ich siłę gwarantuje wykorzystanie mechanizmów łączących tradycyjne formy komunikacji z nowoczesnymi – wirtualnymi, za pośrednictwem Internetu.

Wyniki i dyskusja

Lokalna grupa działania „Blisko Krakowa”, w strategii opracowanej w ramach programu Leader (PROW 2007–2013), określiła cztery najważniejsze cele swojej działalności, opatrując je hasłami:

- 1) *Dobre warunki sprzyjają aktywności kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej mieszkańców* (budowa, wyposażanie i modernizacja infrastruktury kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej);

- 2) *Warunki sprzyjające aktywności społecznej* (projekty w zakresie tworzenia przestrzeni publicznej sprzyjającej aktywności mieszkańców);
- 3) *Społeczność lokalna świadoma dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego swojego obszaru* (działania w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz identyfikacja, dokumentacja, a następnie promocja dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego);
- 4) *Lokalne społeczności aktywne gospodarczo* (wykorzystanie lokalnego potencjału do tworzenia miejsc pracy, a także zapewnienie mieszkańcom dostępu do informacji o lokalnym rynku usług i produktów).

W niniejszej pracy analizie poddano pierwszy cel strategiczny, tj. *Dobre warunki sprzyjają aktywności kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej mieszkańców*. Wskaźnikiem osiągnięcia tego celu miał być wzrost jakości życia mieszkańców wskutek polepszenia miejscowych warunków, tak aby sprzyjały aktywności mieszkańców gmin objętych działaniem LGD. Warto zauważyć, że badana LGD skupiła się na realizacji strategii głównie poprzez „Małe projekty”, które stanowiły ponad 84% wszystkich realizowanych działań. Wartościowo najwięcej środków przeznaczono na realizację projektów w ramach działania „Odnowa wsi” (64,5%), a co trzecia złotówka została przeznaczona na realizację „Małych projektów” (tab. 1).

Tabela 1. Liczba zrealizowanych projektów i kwota pozyskanych środków w ramach działań osi Leader (PROW 2007–2013)

Table 1. Number of completed projects, and the amount of funds received under the measures of the Leader axis (RDP 2007–2013)

Działanie Measure	Zrealizowane projekty Completed projects		Wsparcie finansowe Financial support	
	Liczba Number	%	Kwota (tys. zł) Amount (thousand PLN)	%
„Odnowa wsi” “Village renewal”	11	9,6	2641	64,5
„Mikroprzedsiębiorstwa” “Micro-enterprises”	7	6,1	300	7,3
„Małe projekty” “Small-scale projects”	97	84,3	1153	28,2
Razem / Together	115	100	4094	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Blisko Krakowa”

Source: Authors' study based on the data from the LAG “Blisko Krakowa”

Aby osiągnąć założone cele, LGD „Blisko Krakowa” przygotowała i złożyła aż 234 projekty, z których 115 zostało sfinansowanych. Ogólnie biorąc, co drugi projekt przygotowany przez LGD uzyskał dofinansowanie i był realizowany. Najmniej projek-

tów wykonano w ramach działania „Mikroprzedsiębiorstwa”. Było to spowodowane faktem, że tylko co czwarty projekt złożony w ramach tego działania uzyskał dofinansowanie (tab. 2).

Na badanym obszarze zrealizowano łącznie 52 projekty skierowane do dzieci i młodzieży. Najwięcej tego typu przedsięwzięć odnotowano w gminie Skawina. Miały one na celu przede wszystkim stworzenie warunków do odpowiedniego spędzania wolnego czasu. Jest to jeden z ważnych obszarów aktywności nie tylko w dużych miastach, ale także na wsi, gdzie bardzo często brakuje odpowiedniej infrastruktury. Projekty te stanowiły 35–53% ogółu projektów realizowanych przez LGD (ryc. 4).

Tabela 2. Udział zrealizowanych projektów w ogólnej liczbie projektów złożonych w ramach działań osi Leader (PROW 2007–2013)

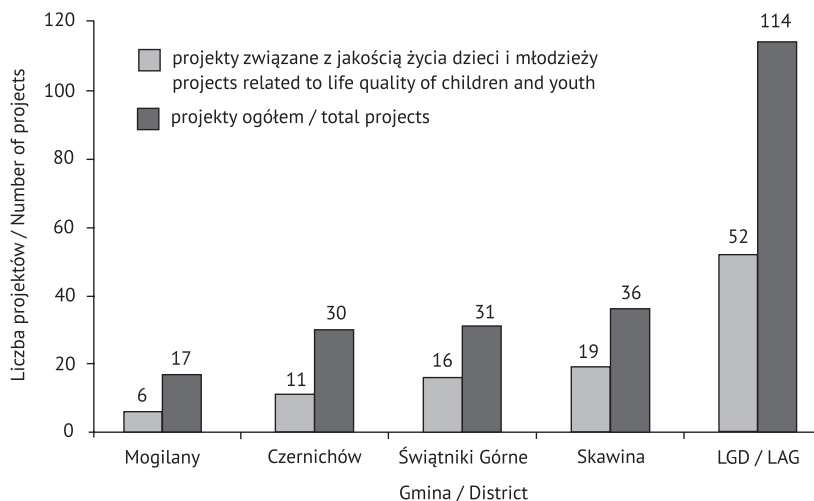
Table 2. Proportion of projects completed in the total number of projects submitted under the measures of the Leader axis (RDP 2007–2013)

Działanie Measure	Projekty / Projects		Udział (%) zrealizowanych projektów w ogólnej liczbie złożonych projektów Proportion (%) of completed projects in total number of submitted projects
	Złożone Submitted	Zrealizowane Completed	
„Odnowa wsi” “Village renewal”	16	11	68,7
„Mikroprzedsiębiorstwa” “Micro-enterprises”	29	7	24,1
„Małe projekty” “Small-scale projects”	189	97	51,3
Razem / Together	234	115	49,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Blisko Krakowa”
Source: Authors’ study based on the data from the LAG “Blisko Krakowa”

Ze środków pozyskanych w ramach działania „Małe projekty” sfinansowano przede wszystkim remonty i wyposażenie świetlic wiejskich (ponad 40% wszystkich środków). Fundusze wykorzystano nie tylko na odremontowanie i odnowienie budynków świetlic, ale także na wyposażenie ich w sprzęt do gier i zabaw dla dzieci oraz w instrumentaria dla orkiestr ludowych. W kilku miejscach zatrudniono koordynatorów świetlic, których zadaniem jest organizowanie opieki nad dziećmi przychodzącymi po południu do świetlicy oraz zagospodarowania ich wolnego czasu. Prawie 20% środków pozyskanych z działania „Małe projekty” przeznaczono na budowę lub wyposażenie placów zabaw dla dzieci, a 10% – na budowę lub wyposażenie boisk sportowych zlokalizowanych na wsi. Środki te wydatkowano na przygotowanie terenu,

zakup urządzeń i ich montaż, a także na budowę ogrodzeń placów zabaw i boisk. Realizacja tych działań umożliwiła utworzenie bądź odnowienie miejsc dostępnych dla wszystkich mieszkańców. Jest to przestrzeń publiczna, sprzyjająca integracji mieszkańców i polepszeniu jakości życia, a co więcej – komfortowa i bezpieczna, zwłaszcza dla dzieci i młodzieży (ryc. 5).

Ryc. 4. Udział projektów skierowanych do dzieci i młodzieży w ogólnej liczbie projektów zrealizowanych na obszarze działania LGD „Blisko Krakowa” w ramach działań osi Leader

Fig. 4. Number of projects aimed at children and youth as compared to the total number of projects completed in the area of operation of the LAG “Blisko Krakowa” under the measures of the Leader axis

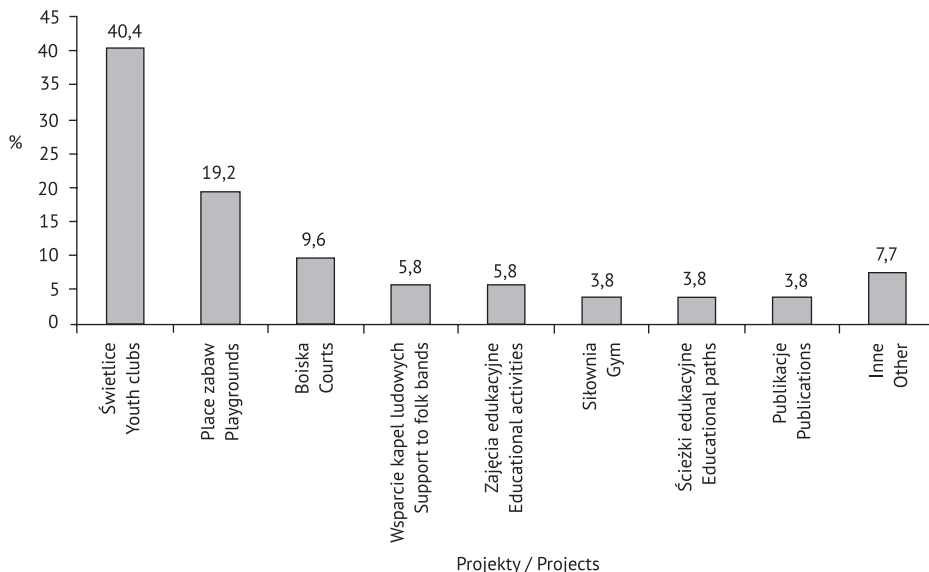
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Blisko Krakowa”

Source: Authors’ study based on the data from the LAG “Blisko Krakowa”

Wszystkie przedsięwzięcia zrealizowane w ramach działania „Małe projekty” zostały ocenione przez respondentów pod względem ich wpływu na zachowanie dziedzictwa kulturowego, aktywizację społeczną, rozwój funkcji turystycznej obszaru i rozwój przedsiębiorczości. Respondenci wyrazili swoją opinię, przyznając oceny według 10-punktowej skali (1 pkt – ocena najniższa, 10 pkt – najwyższa).

Pod względem zachowania dziedzictwa kulturowego najwyżej (10 pkt) oceniono takie projekty, jak:

- wydanie publikacji *Świątnickie bajki, legendy i podania*,
- wydanie publikacji *Bajeczne opowieści o Skawinie*,
- zajęcia edukacyjne „Przez Małą Ojczyznę z kulturą pod rękę”,
- odtworzenie dziecięcej kapeli ludowej poprzez zakup instrumentów muzycznych,
- plenerowa impreza kulturalno-sportowa.

Ryc. 5. Przeznaczenie środków w ramach działania „Małe projekty” osi Leader na obszarze działania LGD „Blisko Krakowa”

Fig. 5. Allocation of funds under the measure “Small projects” of the Leader axis in the area of operation of the LAG “Blisko Krakowa”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Blisko Krakowa”

Source: Authors’ study based on the data from the LAG “Blisko Krakowa”

Pod względem aktywizacji społecznej najwyższą ocenę (10 pkt) przyznano projektom:

- doposażenie/remont budynku świetlicy (4 razy najwyższa ocena),
- utworzenie ogólnodostępnego placu zabaw w Rzoszowie (3 razy najwyższa ocena),
- rozbudowa i modernizacja obiektów sportowych i rekreacyjno-sportowych w Zelczynie,
- budowa ogólnodostępnej ścieżki zdrowia dla dorosłych i dzieci.

Biorąc pod uwagę ukierunkowanie na rozwój funkcji turystycznej, respondenci najwyżej (10 pkt) ocenili projekty:

- wydanie publikacji *Bajeczna opowieść o Skawinie* i organizacja spotkania promocyjnego,
- wydanie publikacji *Świątynickie bajki, legendy i podania*,
- odtworzenie dziecięcej kapeli ludowej poprzez zakup instrumentów muzycznych,
- utworzenie trasy edukacyjno-zdrowotnej w kompleksie leśnym Bronaczowa w Radziszowie,
- organizacja rowerowych zajęć sportowo-rekreacyjnych dla dzieci i ich rodziców „Rowerem przez naszą Małą Ojczyznę”,

- wykonanie oświetlenia i piłkochwyłów na terenie rekreacyjno-sportowym w Zelczynie.

Pod względem rozwoju przedsiębiorczości najwyżej oceniono (maksymalnie 7 pkt) projekty:

- zakup sprzętu do siłowni oraz remont i modernizacja pomieszczenia pełniącego funkcję świetlicy wiejskiej w Jaśkowicach,
- organizacja rowerowych zajęć sportowo-rekreacyjnych dla dzieci i ich rodziców „Rowerem przez naszą Małą Ojczyznę”,
- plenerowa impreza kulturalno-sportowa w Rzeszotarach,
- zajęcia edukacyjne „Przez Małą Ojczyznę z kulturą pod rękę”,
- organizowanie cyklicznych warsztatów artystycznych dla dzieci i młodzieży z gminy Świątniki Górne,
- wydanie publikacji *Bajeczne opowieści o Skawinie* i organizacja spotkania promocyjnego,
- utworzenie trasy edukacyjno-zdrowotnej w kompleksie leśnym Bronaczowa w Radziszowie.

Poza „Małymi projektami”, ze środków przeznaczonych na funkcjonowanie lokalnej grupy działania sfinansowano także dwa projekty skierowane do dzieci i młodzieży:

- „Wędrówki do świata sprzed lat, czyli młodzi spisują wspomnienia starszych pokoleń”,
- „Odkrywaj skarby blisko Krakowa”.

W ramach tych działań uczniowie przeprowadzali wywiady z przedstawicielami starszego pokolenia – osobami w wieku powyżej 60 lat, zamieszkającymi na obszarze LGD „Blisko Krakowa”, czyli w gminach: Czernichów, Mogilany, Skawina i Świątniki Górne.

Podsumowanie

O atrakcyjności badanego obszaru dla lokalnej społeczności decyduje jego korzystna lokalizacja oraz, w drugiej kolejności, dobry stan lokalnej infrastruktury. Dzięki działalności LGD „Blisko Krakowa” powstaje obszar funkcjonalny, w obrębie którego władze czterech gmin zastanawiają się wspólnie nad racjonalizacją infrastruktury służącej dzieciom i młodzieży (np. budową wspólnej dla kilku gmin hali sportowej czy innymi wspólnymi inwestycjami).

Na podstawie przeprowadzonych badań wysnuto wnioski, że dzięki programowi Leader podnosi się jakość życia dzieci i młodzieży. Stwierdzono przy tym, że prawie połowę projektów zrealizowanych przez LGD „Blisko Krakowa” w ramach działania „Małe projekty” stanowiły przedsięwzięcia, które przyczyniają się do polepszenia jakości życia dzieci i młodzieży.

Najwyższe oceny ze strony lokalnych władz uzyskują projekty niezwiązane bezpośrednio z poprawą jakości życia dzieci i młodzieży. Badanym gminom nie grozi zapaść

z tytułu niskich wpływów podatkowych, ponieważ dzięki migracjom ludności z terenu Krakowa i okolic nie zmniejsza się tu liczba osób w wieku produkcyjnym. Władze lokalne doceniają projekty skierowane do dzieci i młodzieży, w szczególności te, które dotyczą zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju funkcji turystycznej. Najwyższe uznanie wśród respondentów zdobyły następujące projekty: wydanie publikacji *Bajeczna opowieść o Skawinie* i organizacja spotkania promocyjnego; odtworzenie dziecięcej kapeli ludowej poprzez zakup instrumentów muzycznych; utworzenie trasy edukacyjno-zdrowotnej w kompleksie leśnym Bronaczowa w Radziszowie.

Podsumowując działalność LGD „Blisko Krakowa” w odniesieniu do projektów realizowanych na rzecz młodych mieszkańców obszarów wiejskich położonych w pobliżu aglomeracji, należy podkreślić, że badana LGD, działając w duchu przedsiębiorczości, nie tylko przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego tych terenów, ale również kreuje przyszłość tych gmin, kształtując postawy społeczne młodych oparte na świadomości miejsca, kultury i ludzi, którzy ją tworzą.

Bibliografia

- Castells, M. (2008). *Spółczesność sieci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Christakis, N.A., Fowler, J.H. (2011). *Jak sieci społeczne kształtują nasze życie*. Sopot: Smak Słowa.
- Drucker, P.F. (1992). *Innowacja i przedsiębiorczość – praktyka i zasady*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Gilchrist, A. (2014). *Dlaczego relacje są ważne? Networking w rozwoju społecznościowym*. Warszawa: Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL.
- Greta, M., Tomczak-Woźniak, E. (2013). Lokalne Grupy Działania wobec wspierania przedsiębiorczości wiejskiej. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(28), 91–100.
- Groszkowski, T. (2013). Determinanty rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, W: S. Flaszewska, S. Lachiewicz, M. Nowicki (red.), *Spółeczne i organizacyjne czynniki rozwoju przedsiębiorczości* (s. 84–95). Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.
- Jurek, K. (2014). Więzy społeczne i kulturowe w społecznościach lokalnych na przykładzie badań maturzystów w powiecie opoczyńskim, W: M. Skorzycki, E. Stroińska (red.), *Spółeczne tworzenie przestrzeni* (s. 53–72). Łódź – Warszawa: Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk.
- Kampka, F. (2010). Kryzys – wyzwanie dla odpowiedzialności i wiarygodności przedsiębiorcy, W: K. Krzyżanowska (red.), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju* (s. 19–37). Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Knapik, W. (2015). Kierunki działań wybranych małopolskich lokalnych grup działania, W: H. Podedworna, A. Pilichowski, W. Knieć (red.), *Nowi sprawcy zmian społecznych na wsi* (s. 91–104). Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Kramer, M.R. (2005). *Measuring innovation: Evaluation in the field of social entrepreneurship*. Skoll Foundation.
- Light, P.C. (2006). Reshaping social entrepreneurship. *Stanford Social Innovation Review*, 4, 47–51.
- Marshall, G. (red.) (2008). *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Martin, R.L., Osberg, S. (2007). Social entrepreneurship: The case for definition. *Stanford Social Innovation Review*, Spring, 30–39.
- Mularska-Kucharek, M. (2012). *Kapitał społeczny a postawy i działania przedsiębiorcze mieszkańców Łodzi*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Ostrowski, L. (1999). Przedsiębiorczość pozarolnicza chłopów jako czynnik budowania wielofunkcyjności obszarów wiejskich. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 3, 31–43.
- Praszkier, R., Nowak, A. (2012). *Przedsiębiorczość społeczna. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Raport badawczy. Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu pn. „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich”*. (2014). Warszawa: IGiPZ PAN, FDPA.
- Raport diagnostyczny. Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu pn. „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich”*. (2014). Warszawa: IGiPZ PAN, FDPA.
- Rosół, A. (2014). Model organizacji życia zbiorowego a więzi wspólnotowe, W: J. Grotowska-Leder (red.), *Więzi społeczne, sieci społeczne w perspektywie procesów inkluzji i wykluczenia społecznego* (s. 11–22). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Schumpeter, J.A. (2009). *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zegar, A.M. (1997). Pozarolnicza działalność gospodarcza mieszkańców wsi. *Procesy Transformacji Wsi i Rolnictwa do Gospodarki Rynkowej*, 2, 16–24.

www.prow.sbrr.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 28.09.2015

Do cytowania – For citation:

Knapik, W., Puchała, J., Kiełbasa, B. (2015). LGD „Blisko Krakowa” jako forma przedsiębiorczości i jej społeczne znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich [The LAG “Blisko Krakowa” as a form of entrepreneurship, and its social significance for the development of rural areas]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 3, 35–52. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2015.3.35>